

## عنوان: روش‌های تربیت اخلاقی جوان از دیدگاه اسلام

نویسنده: راضیه مهاجر<sup>۱</sup>

### چکیده

از ابتدای آفرینش انسان‌ها، تربیت صحیح آن‌ها نقش اساسی در شکل‌گیری شخصیت افراد، خصوصاً جوانان و نوجوانان داشته است؛ و افراد همواره در پی یافتن بهترین روش برای تربیت صحیح فرزندان خود بوده‌اند، با توجه به اینکه جوانان در خانواده و جامعه ایفاگر نقش اساسی هستند و اسلام نیز به این نکته توجه کرده است، لذا در این مقاله تلاش شده است که روش‌های تربیت اخلاقی جوان از دیدگاه اسلام بررسی شود تا به خانواده‌ها در تربیت بهتر جوانان کمک شایانی انجام دهد. در ابتدای مقاله به معنای تربیت، اخلاق و جوان و ویژگی‌های دوره جوانی پرداخته شده است و در ادامه به روش‌های تربیت اخلاقی اشاره شده است و در بعضی از روش‌ها به آیات و روایات مربوط به آن روش اشاره شده است. روش‌های تربیت اخلاقی به دو قسم تقسیم شده است که قسم اول آن به نظارت بر خویشتن اشاره کرده است و قسم دوم آن مربوط به والدین، مربیان و افرادی است که در تربیت جوانان تأثیر داشته‌اند.

### کلیدواژه:

اخلاق، اسلام، تربیت، تزکیه، جوان

---

<sup>۱</sup>- سطح ۲، مدرسه حضرت زینب کبری سلام‌الله علیها، razsepid2@yahoo.com

## مقدمه

به‌رغم وجود عوامل محدودکنندهٔ انسان مانند وراثت، طبیعت و جامعهٔ انسان می‌تواند به ارادهٔ خود مسیر خویش را برگزیند و از حصار عوامل محدودکننده در اطراف خود بیرون آید؛ حتی این توانایی را پیدا می‌کند که سرنوشت جدیدی را برای جامعه و تاریخ خود رقم بزند؛ بنابراین هر فرد به ارادهٔ خود می‌تواند نفسش را تزکیه کند برای رسیدن به تربیت صحیح و طی مسیر سعادت و خوشبختی و در آخر رسیدن به قرب الهی که مقصد نهایی هر انسان صاحب عقلی است. جوانان نسبت به بقیهٔ افراد جامعه می‌توانند در این امر موفق‌تر عمل کنند زیرا لوح وجود جوانان مثل صفحه‌ای سفید است که هنوز ناپاکی و آلودگی در آن رخنه نکرده است؛ بنابراین بهترین سن برای تربیت اخلاقی سن جوانی است. با توجه به اهمیت تربیت اخلاقی محققان و نویسندگان زیادی به این موضوع پرداخته‌اند، افرادی چون شهید مطهری و امام خمینی (ره)، در اسلام نیز این موضوع موردتوجه ائمه علیه‌السلام قرار گرفته است، با این وجود کمتر کسانی هستند که به بررسی روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه اسلام به‌صورت تخصصی پرداخته باشند، در این مقاله سعی شده است تعریفی جامع از تربیت اخلاقی، جوانان و ویژگی‌های آن‌ها ارائه شود و به‌صورت اجمالی روش‌های تربیت اخلاقی از نظر اسلام موردبررسی قرار گیرد تا جوانان و مربیان و والدین آن‌ها ... بتوانند با به‌کارگیری این روش‌ها جامعه را از جوانان توانمند با تربیت اخلاقی صحیح بهره‌مند کنند. تا جامعه‌ای اسلامی و سالم با افرادی شایسته جهت زمینه‌سازی ظهور آقا امام زمان (عج الله تعالی فرجه الشریف) برای تشکیل تمدن اسلامی فراهم شود. آن شالله.

## ۱- مفهوم شناسی

### ۱-۱- معنای تربیت:

تربیت از ماده (ربو) مصدر باب تفعیل به معنای پرورش دادن است که در آن نمو و زیادتی ملاحظه شده است؛ مانند تزکیه که آن نیز به معنای رشد و نمو است. تربیت یک مفهوم عامی دارد که همه مراتب حصول نشو و نما و زیادتی را به هر کیفیتی که باشد، اعم از مادی و معنوی شامل می‌شود. علاوه بر این، تربیت به معنای تهذیب نیز استعمال شده است که به معنای از بین بردن صفات ناپسند اخلاقی است. گویا در این استعمال نظر به آن بوده است که تهذیب اخلاقی، مایه فزونی مقام و منزلت معنوی است و از این جهت می‌توان تهذیب را تربیت دانست.<sup>۱</sup>

تربیت عبارت است از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شیء موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن، لهذا تربیت فقط در مورد جاندارها یعنی گیاه، حیوان و انسان صادق است.<sup>۲</sup>

راغب اصفهانی می‌گوید: رب در اصل تربیت است و تربیت یعنی ایجاد شیء به تدریج از حالتی به حالت دیگر تا به حد تمام برسد. در قرآن کریم (۱۵۱: بقره، تربیت دینی یعنی شکوفا نمودن استعدادهای درونی و فطری انسان) از تربیت دینی و پرورش روح و روان انسان تعبیر به تزکیه شده است.<sup>۳</sup>

### ۱-۲- توجه به مبانی تربیت:

با استناد بر تعالیم اسلامی، نقطه آغاز تربیت، خویشتن است. مربی بودن نیاز به تربیت مستمر خود دارد و کسی که خود را بی‌نیاز از اصلاح بداند، نمی‌تواند دست به کار تربیت شود. بابیان مهم‌ترین ابعاد انسان که عبارتند از: بعدشناختی، بعد عاطفی، بعد جسمانی، بعد اجتماعی، بد اخلاقی، بعد مربی، یک تربیت متعادل، تربیتی است که متوجه همه این ابعاد باشد، چراکه خداوند انسان را با شخصیتی چندبعدی خلق کرده و تربیت انسان نیز باید همه این ابعاد را مدنظر داشته باشد.

---

<sup>۱</sup> - تقوی، تربیت اخلاقی جوان، ص ۲۱.

<sup>۲</sup> - مطهری، تعلیم تربیت در اسلام، ص ۵۶-۵۷.

<sup>۳</sup> - زاهدت، تعلیم تربیت در نهج البلاغه، ص ۱۱۰.

برای یک تربیت صحیح باید به جوان کمک کنیم تا تصویری باکفایت و مثبت از خود داشته باشد. عقل و اندیشه انسان، پایه و اساس انسانیت را می‌سازند، رشد انسان در اساس وابسته به رشد عقلی اوست، لذا در تربیت باید به رشد عقلانی او توجه کرده و تفکر عقلانی جوان را تقویت کنیم. یکی از عوامل تأثیرگذار در تربیت اخلاقی فرزندان: تغذیه حلال و پاک است که تأثیر فراوانی در پرورش روحی فرزندان دارد. پدر و مادر باید سعی کنند فرزندان خود را با غذای حلال و پاکیزه تغذیه نمایند، نگذارند گوشت و روح آن‌ها با خوردن غذای ناپاک، حق الناس، لقمه حرام و شبهه‌ناک به درنده‌ای خطرناک تبدیل شود. تأثیر لقمه حرام بر فرزندان به گونه‌ای است که حتی با به کار بردن بهترین روش‌های تربیت اخلاقی باز هم نتیجه دلخواه حاصل نمی‌شود.<sup>۱</sup>

### ۱-۳- تعریف اخلاق و تربیت اخلاقی:

#### اخلاق:

اخلاق در لغت، جمع (خلق) به معنای سنجیه یا صفت پایدار در نفس است و در اصطلاح، دانشی است که به بیان اوصاف ارزشی افعال و صفات اختیاری و راه کسب یا اجتناب از آن‌ها می‌پردازد.

#### تربیت اخلاقی:

تربیت اخلاقی، فرآیند درونی سازی ارزش‌های اخلاقی و شکل‌گیری شخصیت انسان بر اساس ویژگی‌های انسان کامل است. این نوع تربیت، مسیر گذار از وضعیت موجود به سوی قله کمال را بازمی‌نماید و آدمی را چنان راه می‌برد تا سیمای آرمانی انسان اخلاقی را در لوح وجود خویش نقش کند، تربیت اخلاقی تحقق عینی همه آموزه‌هایی است که دانش (اخلاق) آدمی را بدان فرامی‌خواند. در واقع اخلاق مقصد و غایت حرکت انسان را می‌نمایاند، در حالی که (تربیت اخلاقی) قواعد حرکت انسان بدان سو را نشان می‌دهد.<sup>۲</sup>

---

<sup>۱</sup> - کریمی، کلیدها و تکنیک‌های طلایی در تربیت برتر، ص ۹۲.

<sup>۲</sup> - اخلاق اسلامی، جمعی از نویسندگان زیر نظر مهدی علیزاده، ص ۲۲ - ۲۰.

## ۲- جوان کیست؟

تعریف زمانی در مقایسه با کودک و بزرگسال، در جوامع مختلف به سبب ملیت یا فرهنگ متفاوت است؛ و هرکدام از آن‌ها ملاک‌هایی را برای سن جوانی و تعریف جوانی در نظر گرفته‌اند. علاوه بر ملاک‌های جوانی، در اسلام دوره جوانی ویژگی‌هایی دارد که شناخت صحیح و دقیق این ویژگی‌ها به خود جوان، والدین و مربیان افرادی که قصد تربیت اخلاقی جوان را دارند کمک شایانی را انجام می‌دهد که جوان را از تربیت بهتری برخوردار کنند.

### ۲-۱- ملاک‌های جوانی:

گذر از وابستگی به استقلال، گذر از دریافت‌کنندگی محض خدمات اجتماعی به مشارکت در فرآیند تولید خدمات اجتماعی و...

از مطالعه متون اسلامی می‌توان دریافت که دوره جوانی، از نظر اسلام، از اهمیت بالایی برخوردار است که با هیچ‌یک از دوره‌های دیگر عمر انسان قابل مقایسه نیست. از نظر اسلام جوان در کانون توجه الهی است؛ و نگرش اسلام به جوانی نگرشی مثبت، خوش‌بینانه و درعین‌حال واقع‌بینانه است. جوانی ارزش و فضیلت ناشناخته است که باید از آن بهره گرفت تا به ارزشمندی آن پی برد. در متون دینی از جوانی به گنج تعبیر شده است، باید کوشید تا جوان فرصت کشف و بهره‌وری از این گنج را داشته باشد.<sup>۱</sup>

### ۲-۲- مهم‌ترین ویژگی‌های دوره جوانی از دیدگاه اسلام

۱- ضمیری بسیار پذیرا و مستعد:

جوان دارای ضمیری بسیار پذیرا مستعد است، استعدادهای انسان در این دوره شکوفا شده و با کمتر فعالیت و زمینه‌ای آماده بهره‌دهی است.

۲- تنش‌های روانی شدید:

در روایات از دوران جوانی به (جنون) و گاه به (سکر) تعبیر شده است. تنش‌های یادشده، ثبات فکری و عقیدتی را نیز از جوانان می‌گیرد، به‌گونه‌ای که با اندک تبلیغات دلفریبی ممکن است مجذوب عقاید باطل گردند.

---

<sup>۱</sup> - حاجی ده آبادی و حسینی زاده، بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات ص ۴۴ و ۱۴ و ۱۶.

قرآن کریم انبیا و پیشوایان دینی را نصیحت کنندگان و خیرخواهان بشر معرفی می‌نماید که در سوره «اعراف» قرآن کریم از چهار نفر آن‌ها یاد می‌نماید: حضرت نوح (ع)؛ حضرت هود (ع)؛ حضرت صالح (ع)؛ حضرت شعیب (ع). آری، پیامبران الهی برای آگاهی و آشنایی بشر به وظایف خویش و تربیت اخلاقی آنان، از نصیحت و خیرخواهی به‌عنوان یک روش استفاده نموده‌اند. پیامبر گرامی اسلام (ص) انسان‌ها را به نصیحت کردن یکدیگر تشویق می‌فرماید: «آن اعظم الناس منزلة عند الله يوم القيامة امشاهم في ارضه بالنصيحة لخلقه»<sup>۱</sup> بزرگ‌ترین مردم از لحاظ مرتبه نزد خدا در روز قیامت کسی است که برای نصیحت خلق در زمین بیشتر سعی و تلاش نماید. هدف از ارشاد و نصیحت، ارتقای سطح تربیت و فرهنگ و ترویج فضایل اخلاقی و تعظیم شعائر است. گرچه برخاسته از ترک واجب یا ارتکاب کار حرامی نباشد، یعنی لازم نیست تا از شخصی گناه یا ترک واجبی سرزند که به خاطر جلوگیری از آن این کار واجب شود. بلکه بیشترین هدف از این عمل، پیشگیری و ایجاد مصونیت در جامعه، نسبت به جرم و سرپیچی از وظیفه، محسوب می‌شود و همین نیز تفاوت آن با امر به معروف و نهی از منکر است؛ و این کاری است بس شریف که هم شکر زبان است و هم زکات دانش.

نکته‌ای که تذکر آن ضروری می‌نماید این است که برخی از مردم وقتی کار خطایی و یا عیبی را از کسی مشاهده می‌کنند، در مقابل چشم دیگران آن را برای وی بازگو می‌کنند و در جمع مردم به او تذکر می‌دهند. این شیوه، گذشته از این که آبروی او را برده و سایر افراد را که ممکن است متوجه خطای او نشده‌اند از عمل و رفتار او آگاه می‌سازد و چنین امری شاید از مصادیق اشاعه فحشاء هم محسوب شود نصیحت و تذکر را بی‌اثر ساخته و ممکن است موجب دشمنی و عداوت او نیز گردد. درحالی که صرف نظر کردن از آن در آن هنگام و یادآوری آن در «پنهانی»، تأثیر سخن را چندین برابر خواهد کرد، زیرا مربی با این عمل، صداقت و دلسوزی خود را ثابت نموده و با جلب اعتماد او، به مقصود تربیتی خود نزدیک می‌شود.

امام عسکری (ع) می‌فرمایند: «مَنْ وَعَظَ أَخَاهُ سِرًّا، فَقَدْ زَانَهُ وَمَنْ وَعَظَهُ عَلَانِيَةً، فَقَدْ شَانَهُ»<sup>۲</sup> هر کس برادر دینی خویش را در پنهانی پند و اندرز دهد، مایه زینت او شده و کسی که او را در حضور دیگران اندرز دهد، مایه خواری او شده است.

<sup>۱</sup> - کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۲۵۸.

<sup>۲</sup> - ابن شعبه الحرانی، تحف العقول، ج ۱، ص ۴۸۹.

این نکته به‌ویژه در ارتباط والدین با فرزندان خود از اهمیت بسزایی برخوردار است، زیرا پدر و مادر از هر کس بدین امر سزاوارترند که در عین دلسوزی و مراقبت از حال فرزندان خود و هدایت و تذکر به‌موقع خطاهای آن‌ها، عیب پوش جوانان و نوجوانان خویش باشند و نقایص و خطاهای آنان را، نزد هیچ جمعی برملا نکنند.

## نتیجه‌گیری

تربیت عامل مهمی در زندگی جوانان است، جوانان و کسانی که در رابطه با جوانان کار فرهنگی و تربیتی انجام می‌دهند با به‌کارگیری روش‌های تربیت اخلاقی جوانان مثل محاسبه و مراقبه، یاد مرگ و قیامت، تفکر در طبیعت و ... (خود نظارتی) و روش‌هایی مثل انذار و تبشیر، الگودهی صحیح، نصیحت و خیرخواهی و.... (برای مربیان و والدین)، می‌توانند به جوانان کمک کنند تا از تربیت و شخصیت‌والایی برخوردار شوند که جایگاه آن‌ها را در جامعه تحت تأثیر قرار دهد و سعادت دنیوی و اخروی آن‌ها را تضمین کند. جوانانی که از تربیت اخلاقی صحیح بهره‌مند شده‌اند از سلامت روحی و روانی بالایی برخوردارند و عزت‌نفس بالایی برای حضور در اجتماع دارند. این جوانان سعی دارند که نفس خود را تزکیه کنند و ضعف‌های اخلاقی و تربیتی خود را برطرف کنند تا موردپذیرش جامعه و خانواده قرار گیرند و همواره محبوب خداوند باشند.

## منابع و مأخذ

### \*قرآن

### \*نهج البلاغه

- ۱- ابن ابی الحدید عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، غلامرضا لایقی، قم: نیستان، ۱۳۹۴
- ۲- ابن شعبه حسن بن علی، تحف العقول، بهرادر جعفری، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰
- ۳- بستانی محمود، اسلام و روانشناسی، محمود هویشم، بی‌جا: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، چهارم، ۱۳۸۰
- ۴- تقوی لیلا، تربیت اخلاقی جوان، قم: مرکز نشرهاجر، اول، ۱۳۹۶
- ۵- جمعی از نویسندگان زیر نظر مهدی علیزاده، مبانی و مفاهیم اخلاق اسلامی، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰
- ۶- جوادی آملی، نشانه‌های پروا پیشگی، قم: مرکز نشرهاجر، هفتم، ۹۴
- ۷- حاجی ده آبادی محمدعلی و حسینی زاده علی، بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ششم، ۱۳۹۰
- ۸- خطبه متقین به‌ضمیمه اندرزنامه شهید ثانی (ره)، علی افراسیابی و حسین قهستانی، بی‌جا: نه‌اوندی، اول، ۱۳۸۰
- ۹- خمینی، روح‌الله، شرح چهل حدیث امام خمینی (ره)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۹۴
- ۱۰- زه‌ادت عبدالمجید، تعلیم تربیت در نهج البلاغه، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ششم، ۱۳۷۸
- ۱۱- سبحانی جعفر، فروغ ابدیت، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۳
- ۱۲- عبدالله زاده محمدعلی و زنجانی طبسی محمدجواد، جوانان، بی‌جا: معاونت فرهنگی ستاد بزرگداشت حضرت امام خمینی (ره)، بی‌تا
- ۱۳- قمی عباس، مفاتیح‌الجنان، الهی قمشه‌ای، قم: دهقانی، ششم، ۱۳۸۷
- ۱۴- کریمی رضا، کلیدها و تکنیک‌های طلایی در تربیت برتر، قم: نسیم حیات، ششم، ۱۳۹۲
- ۱۵- کلینی محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران: اسوه، بی‌تا
- ۱۶- متقی هندی، کنز العمال، بی‌جا: دارالکتب علمیه، ۱۴۱۹
- ۱۷- مجلسی محمدباقر، بحارالانوار، تهران: دارالکتب اسلامی، بی‌تا

۱۸- مطهری مرتضی، تعلیم تربیت در اسلام، بی‌جا: انتشارات صدرا، بیست و سوم، ۱۳۷۳